

Varga János

Cserekert elnéptelenedése, a falu fokozatos megszűnése¹

Cserekert Debrecentől 32 km-re, Létavértestől 8 km-re, közvetlenül a magyar-román államhatár mellett terül el. Csak közúton közelíthető meg, valójában zsák-falu, a Létavértes és Pocsaj településeket összekötő közútról – kb. félúton – egy 1,5 km hosszúságú ún. bekötő út – vagy, ahogy a helybeliek mondják: „köves út” – vezet a faluba, amelyik az iskolánál ér véget. Három utcájának neve: Május 1. (korábban Rákóczi), Jókai (vagy „felső”), Hajnal (korábban Arany János). A helybeli adatok alapján már a honfoglalás tájékán lakott település volt. A tatárjárás idején az akkori viszonyoknak megfelelően népes településnek számított. Volt időszak, amikor a határmozgások miatt Romániához csatolták, ekkor köz-igazgatásilag Székelyhíd járási székhelyhez tartozott. A határ túloldalán a legközelebbi település Bihar-Diószeg.

A II. világháború előtt a falu körüli igen termékeny földterület a Keglovits és Zichy nagybirtokos családok tulajdonában volt, az itteni lakosság cselédként dolgozott. A háborút követő földosztás során a lakosság földhöz jutott, majd 1960-ban termelészövetkezetbe tömörült, pontosabban tömörítették. Ebben az időszakban a lakosság létszáma kb. 400 főt tett ki, ez a létszám tekinthető a falu történetében a legnagyobbak.

A falu körül elszórtan néhány tanya is épült. Ilyen volt Létavértesről menet a bekötő út előtti első baloldali dülő (ahol egy kút is volt!) vége felé a *Papp-tanya*, a bekötő út első harmadánál a *Szima-tanya*, a falu végétől 200 méterre a *Kis-Csákó* (Pungor Ernő portája), a román határ közelében pedig a *Ferenci-tanya*. A falu végén volt található a *Szakáll-háza*, egy szép, több szobás téglalapú épület, lóistállóval, dohány szárító hodályokkal. A termelészövetkezet idején ez volt a munkaelosztó hely, itt gyülekeztek a falu férfijai, és ide érkezett minden reggel a termelészövetkezet brigádvezetője, aki elosztotta a munkát. Cserekert-hez tartozott még a grófi időkben épült és jól felszerelt mezőgazdasági központ, a *Nagy-Csákó*, ahol az ispán és családja (később a Király család) lakott, és ahol jelentős állattartás is folyt (szarvasmarha, bika). A telep viszonylag gépesítve volt: itt működött egy ún. „tüzes gép”, amely a cséplőgépet hajtotta. Ez a telep a

¹ Részlet a szerző „Cserekert – fénykor és hanyatlás” címmel a *Szülőföldünk, Létavértes története 1970–2010. Megmaradás és megújulás* c. kötetben (Szerk. Erdei G., Debrecen: Életvonal Alapítvány; Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, 479 pp) a 397–405 lapon megjelent fejezetéből.

Partalja bejárati völgyétől 300 méterre volt. Sajnos mára a tanyák mindegyike eltűnt, csak az itt élők tudják emlékezetükbe idézni eredeti helyüket.

A falu hosszú távú jövőjével kapcsolatos legelőrelátóbb, szinte profetikus véleményt a nagylétei „Aranykalász” Mezőgazdasági Termelőszövetkezet első és a faluban igen népszerű egykori elnöke *Belgyár András* fogalmazta meg akkor, amikor Cserekert még a fénykorát élte. Egy, a falu embereivel folytatott beszélgetése során már a hatvanas évek elején kijelentette, hogy: „Cserekertet nem kell felszámolni, felszámolja az majd saját magát.” Ez az előrejelzése sajnos megvalósult. 1983-ban már csak 35 család élt a faluban 75 fővel. Ekkor készített szociográfiai riportfilmet a faluról az MTV1, amit „*Nyitva kedden és pénteken*” címmel mutattak be.²

Az elnéptelenedést nem tudta kompenzálni annak a néhány családnak, illetve egyedülállónak a betelepődése, akik házat vásároltak, és itt telepedtek le. Voltak, akik csak hétvégi háznak vásároltak meg és újjítottak fel cserekerti házakat. Ma pedig az eredeti lakosok közül már csak Girdán Sándorné – Mariska néni (1931–) él a faluban, de a telet ő is Létavértesen tölti. Cserekertben él még Moldován Gyuláné (Emma), valamint a Tatabányáról ide települt Farkas család: Farkas László, Farkas Lászlóné és Juhász Ildikó. Cserekert jelenlegi lakosainak száma így 5 fő.

Tanulmányomban a falu elnéptelenedésének okait és lefolyását próbálom felvázolni.

1. Munkahely hiánya

A mezőgazdaságon kívül semmilyen munkalehetőség nem volt a faluban. A szakmát tanuló fiatalok saját szakmájukban – bányász, cserépkályha építő, esztergályos, festő, rádió-tv szerelő, traktoros, vágár stb. – csak más településen tudtak elhelyezkedni, ezért nem a faluban telepedtek le. Az értelmiségi pályát választók esetén eleve szóba sem jöhetett a Cserekertben való letelepülés, ők nagyobb falvakba, városokba kerültek mérnököknek, tanárnak, bankárnak, ott alapítottak családot.

A társadalmi mobilizáció folytán az itt születettek így szinte az egész országban szétszóródtak. Létavértes, Pocsaj, Debrecen, Hajdúnánás, Balmazújváros, Berettyóújfalú, Tiszaújváros, Szolnok, Miskolc, Budapest, Esztergom, Balassagyarmat, Putnok, Dinnyés, Székesfehérvár csupán néhány azon települések közül, ahol Cserekertből elszármazottak élnek/éltek.

² *Nyitva kedden és pénteken* – Szociográfiai riportfilm. MTV1, 1983. szeptember 14.

(Riporter: Kopeczky Lajos, Rendező: Vámos Judit)

2. Az iskolai oktatás megszűnése

Az elnéptelenedés, a leépülés másik oka az iskolai oktatás fokozatos megszűnése. Előbb a felső tagozatos tanítás szűnt meg 1963-ban, amikor is az un. „körzetesítés” okán felszámolták és a közeli nagyobb falvakba, városokba vonták össze az osztályokat. Megkezdődött a bejárás (a buszozás) időszaka. Egy évtized múlva ugyanez történt az alsó tagozatos osztályokkal is, így 1974-ben Cserekertben végleg megszűnt az iskolai oktatás. Elköltözött a falu tanító-házaspárja, a Portörő-házaspár is, így a falu értelmiségi nélkül maradt. Az általuk elhintett mag termékeny talajba hullott, mivel egy tucat azoknak a száma, akik egyetemet, főiskolát végeztek, bizonyítva ezzel, hogy egy jó pedagógus még ilyen mostoha körülmények között is eredményes munkát tud végezni. Az időközben elhunyt Portörő Sándor tanár úr sírján mindig van friss virág (amikor meglátogatom édesapám sírját Létavértesen, én is mindig viszek rá egy szálát). Ez az új értelmiségi réteg azonban már akarata ellenére sem tudott megtelepedni az ősi fészekben, mivel itt semmilyen beruházás nem történt. Az iskolával egybeépült tanítói lakásba később a Simon család költözött be.

3. A Bolt megszűnése

Az ÁFÉSZ 1983-ban be akarta zárni a boltot, de Tanner Béla bácsi még elvállalta a boltos feladatkört. Hetente csak kétszer, kedden és pénteken 8–13 óráig tartott nyitva. Ha közbenső napokon szükség volt valamire, akkor az emberek egymástól kértek kölcsön. Sok árucikket (pl. a kenyeret is) csak előrendelés alapján szállították. A lakosság létszámának egyre gyorsabb csökkenésével a bolt fenntartása gazdaságtalanná vált, végül 1985-ben végleg megszűnt. A még itt élők ezzel még nehezebb helyzetbe kerültek, mert még az alapvető élelmiszerekhez sem tudtak hozzájutni. Ekkor egy létavértesi vállalkozó szánta rá magát, hogy hetente egyszer élelmiszert szállít a faluba. A lakosság további fogyásával azonban ez a tevékenység is gazdaságtalanná vált, a falu néhány lakosa teljesen ellátatlan maradt, magára lett utalva. A legszükségesebb élelmiszert ezután Girdán József – Létavértesen élő, de cserekerti földterületet is művelő mezőgazdasági vállalkozó – szállította ki édesanyjának és a legrászorultabbaknak, többek között a nyolcvanas éveit töltő édesanyámnak is.

4. A buszközlekedés megszűnése

Valamikor a fénykorban péntek délutánonként tömött busz érkezett Cserekertbe, mivel ekkor jöttek haza a környező iskolákban tanuló diákok. Idővel azonban ez a helyzet teljesen megváltozott. Az utaslétszám drasztikus lecsökkenése miatt a Hajdú-Bihar Megyei Volán járatai gyakran üresen közlekedtek. Érezhető volt, hogy ez a helyzet nem maradhat sokáig. Végül a napi egyszeri buszjárat – reggel

Létavértesre és délután vissza Cserekertbe – is megszűnt. A falu gyakorlatilag teljesen magára maradt, szinte semmilyen kapcsolata nem volt a külvilággal.

5. Az utcai telefonfülke kikapcsolása

A magukra marad idős emberek a távolabb élő családtagokkal való kapcsolattartás céljából saját lakásukba bevezették a telefont, így akár naponta tudtak kommunikálni szeretteikkel, megosztva velük gondolataikat. Ugyanakkor az orvost, mentőt, vagy valamilyen javító szakembert is könnyebben elérték. Emiatt a korábban a falu bejáratánál lévő utcai telefonfülkét is lekapcsolták, csak az tudott telefonálni, aki rendelkezett „vonalas” telefontal (ami valójában mikrohullámon keresztül kommunikált a központtal).

6. A pusztulás útján

Az elnéptelenedéssel párhuzamosan a falu fizikailag is az elmúlás útjára lépett. A meghaltak, elköltöztek házaik árvák, kihasználatlanok lettek, állaguk fokozatosan romlott, míg végül a többnyire vályogból készült, szigeteletlen falak megadták magukat. Pár év alatt az egész ház összedőlt, amit végül ledőzeroltak, és szántóföld lett a helyén. A falu ma tele van ilyen foghíjjakkal, melyeknek a helyén valaha rendezett, szép porták álltak. Ma már csak az innen elszármazottak őrzik emlékezetükben a régi tulajdonosok nevét.

Az itteni házak teljesen elértéktelenedtek, csak a földnek, amelyen állnak, van valami aranykorona értéke. Pedig kevés állagmegőrző munkával, kis befektetéssel a ma még álló házak kiváló hétvégi pihenőül szolgálhatnának a megfáradt városi ember számára. Úgy látszik, hogy nem csak az idő ácsorog a cserekerti portán,³ hanem az információ is, valahogy nem jut el a hír innen az Isten háta mögül a közeli Debrecenbe. Előbb utóbb aztán minden ház összedől.

Miközben egyesek próbálják megmenteni, megőrizni a még meglévő értékeket, a rablásból élők még az ilyen kis elnéptelenedő településre is eljutnak, és semmibe véve az itt élők emlékeit, érzelmeit, kötődésüket egyes tárgyakhoz, berendezésekhez, ami mozdítható azt elviszik, mivel tudják, hogy itt nincs semmilyen karhatalmi egység. Ilyen emberek vitték el pár évvel ezelőtt az iskola udvarán álló harangot, hogy majd valamelyik fémkereskedőhöz juttatva némi jövedelemre tegyenek szert. (Erről a galád tettről még az MTV is tudósított.) Szerencsére a harang azóta megkerült, de a szép magyar nóta sora, „Kondulsz-e még csendes falum kis harangja?” aktuális maradt.

³ *Ácsorog az idő a cserekerti portán* (A Hajdu-Bihari Napló-ban megjelent cikk Borók Jánosról – K. Zs.)

Az idős emberek ameddig csak bírták a faluban maradtak, még saját gyerekeik „nyakára sem akartak menni”. Később is, ha teheték, inkább valamelyik közeli szociális otthonba vonultak. A létavértesi szociális otthonban jelenleg egy cserekerti személy él: Kustor Józsefné (Aranka néni). Néhányan nagyon idősök lévén, de még viszonylag jó egészségi állapotban – a szerető család oltalmazó ernyője alatt – gyermekeiknél élnek. Így kapják vissza azt a sok szeretetet, törődést, amelyet valamikor ők adtak nekik.

7. Az értékmentő lokálpatrióta – Borók János építész

Miközben a falu az elnéptelenedés, a pusztulás útjára lépett, Cserekert egyik fia, Borók János építész az értékmentés mellett döntött. Dacolva az idők szavával, nem nézte tétlenül szülőfaluja leépülését, ő inkább az értékmegőrzés mellett döntött.

Először a szívéhez legközelebbi ingatlant, szülei házát újíttotta fel, alakította át családtagjai, barátai igényei szerint, és itt helyezte el az évek során fáradságos munkával összegyűjtött tárgyi emlékeket, Cserekert első helységnevé táblájától kezdve a csizmahúzón keresztül a szekér alkatrészekig, a régi petróleumlámpáig mindent. Található itt régi citera, kenyérdagasztó teknő, sütőlapát, korsó gyűjtemény, viharlámpa stb.

Ezen túlmenően megtalálhatjuk itt a szocialista időszak relikviái (fényképek, gázálarc, sziréna, vegyvédelmi öltözék, munkahelyi blokkoló óra, párttagsági könyvek, jelvények, kitüntetések, Kádár János tűzpiszkáló készlete) mellett az elmúlt évtizedekben használatos bankjegyeket, régi rádiókat, kancsókat, és még sok egyéb értékes és jellemző eszközöket.

Borók Jánosnak gondja volt az iskola épületére is. Ezt az ingatlant 1996-ban saját költségén megvásárolta az Aranykalász Termelőszövetkezettől, és elkezdte felújítását, de anyagi erőforrások híján befejezni még nem tudta. Az iskolában lévő kápolnában – mint régi ministráns – megőrizte az egyházi kellékeket, sőt a papi ruhaviseleteket újabb beszerzésekkel még gyarapította is. Az iskolát tanítói, a Portörő-házaspár után nevezte el.

A Bolt régen – Jenei Sándor festménye

Borók János nem hagyta elpusztulni a *bolt-kocsma* épületegyüttest sem. 1996-ban ezt a vályogból épült, rendkívül leromlott állapotban lévő ingatlant is saját költségén vásárolta meg az Aranykalász termelőszövetkezettől, és olyan szín-

ten felújította, hogy állapotát több évre megőrizze. A képen jól látható, hogy milyen állapotban volt a bolt. Tetőszerkezete már megrongálódott, beázott, oldalai málladozni kezdtek.

Tanner Béla bácsi boltja ma

Az épület új tetőszerkezetet kapott, de az oldalfalak még vakolatlanok. A budapesti turisták által készített képen a három helyiség bejárati ajtaján és az ablak felett az alábbi feliratok olvashatók:

KISHANGYA NÉP-
BOLT (bal szélén)
A BOLT NEVE: BÉLA
BÁCSI
(az ablak feletti tábla
felirata)

CSERE-KERTIKOCSMA (ötletes elnevezés!)

HATÁRVADÁSZ PIHENŐ (ebben található a valaha itt szolgált határőrök viseleteinek gyűjteménye)

Ekkora anyagi áldozatot Cserekert hagyományainak megőrzése érdekében senki más nem hozott. Az utókor majd biztosan hálával emlékezik meg Borók János értékmentő, gyűjtő munkájáról. Talán majd egyszer amolyan kis néprajzi emlékházként gyűjteményei látogathatók lesznek, és az erre járó turisták bepillantást nyerhetnek egy valaha itt élt kis közösség életébe. Ő kerítette meg az ellopott harangot is, és feltett szándéka, hogy a falu jelképét, a haranglábat a haranggal felállítja.

Időközben Borók János elhunyt, a szépen felújított, a település egyetlen vízvezetékes családi portája eladó. Csak remélni lehet, hogy egy csendre, hétvégi nyugalomra vágyó debreceni lakos érdeklődését felkelti ez a különleges értékkel bíró ingatlan.

8. A partalja – az „Ér-mosta róna”

Partalja – így nevezték egymás között a cserekertiek a falutól másfél km-re elterülő, az Ér-folyócska államhatárnál kezdődő kb. két kilométeres szakasza, valamint a magyar-román államhatár, a kopár, illetve erdővel borított dombok,

valamint a *Tövishes* által határolt területet. Erre a területre valóban illik az Adytól kölcsönzött kifejezés: „Ér-mosta róna”.⁴

Az Alföldön szokatlan magasságú dombok lábánál egy kisebb tó található, amely az államhatárral és a folyóval fogja közre az un. *Kovács-szigetet*, melyet egykor gyönyörű tölgyerdő borított, egészen az oroszok bejöveteleig, amikor is a terület birtoklási jogát az oroszok egy cigány embernek adományozták, akinek első cselekedete az volt, hogy kivágta és értékesítette az egész erdőt. A Partalja szinte Cserekert tartozéka volt. Az itteni legelőre hajtották le nap, mint nap a falu csordáját (szarvasmarhák) és gulyáját (sertések), amelyekre a lakosság által bérelt csordás és gulyás vigyázott. Ők az egész napot itt töltötték, idomított kutyáikkal, illetve hétvégeken a falubeli gyerekek segítségével őrizték a nyáját, saját maguk építette kis kunyhóban húzva meg magukat a forróság, a hideg, és az időjárás egyéb viszontagságai ellen. Ezekben a kunyhókban pihentek, illetve itt a kunyhó előtt készítették el bográcsban a napi egyszeri meleg ételt, ami többnyire paprikás krumpli, *slambuc*, vagy halászlé volt. A halat a folyóból maguk fogták ki pecával vagy hálóval. Az esetleges túlfogást este a faluban azonnal értékesítették. A csordás kunyhója a *lapos*-nál, a gulyásé az első domb lábánál volt. Évtizedek alatt a legelő és a kopár domboldalak igen jól trágyázott és pihent földterületté váltak. Így nem csoda, hogy a Vörös Rózsa Tsz alakulása után lánctalpas traktorral mélyen felszántott és dinnyével beültetett terület olyan bő termést hozott, hogy a megtermelt mennyiséget nem tudták értékesíteni, ezért a területet felszabadították és az emberek szekerekkel vitték haza a tök nagyságú, mézédés dinnyéket, melyet – mivel ők maguk sem tudták mind elfogyasztani – a disznóval etettek meg. A Vörös Rózsa Tsz a dombok lábánál levő tóba halat telepített, melyek olyan nagyra fejlődtek, hogy úszás közben a hátuk kilátszott a vízből, így igen könnyű volt őket lehalászni. A legelő egy részét a későbbi Aranykalász Termelőszövetkezet felszántotta és kukoricával vetette be. A termés a dinnyéhez hasonlóan igen bőséges volt.

A dombok aljánál, közvetlenül a halastó mellett tiszta, hideg vizű források voltak. Ezek egyikét Borók János saját költségén kitisztította, kiépítette és unokája után *Zsófia-forrásnak* nevezett el, és táblával meg is jelölte.

A folyó mellett az állatok itatására egy *kanalas*-, majd később egy *gémeskút* szolgált. Az *Ér*-folyócska a horgászok, halászok kedvelt helye volt, de hétvégeken a falu férfijai közül is sokan jártak le halászni, többnyire *tapogatóval*. A folyó a fürdőzésre is kiválóan alkalmas volt. Változó mélysége, tisztasága lehetővé tette, hogy az úszni tudók és nem tudók egyaránt alkalmas helyet találjanak maguknak egy kis hűtésre. Kánikula idején – gyakran az ebéd utáni kis pihenő idő alatt – le-leugrottak biciklivel vagy lovas szekérrel a megfáradt emberek egy

⁴ Ady Endre Művei, *Összes Versei II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, 1972. 295.

kis hűsülésre. A legkedveltebb fürdőhelyek nevei: *határ, két bokor köze, lapos, híd*.

A legelő szép sík területe a vasárnapi focimeccsek színhelye volt, ahol az utcából verbuválódott gyerekcsapatok mérkőztek egymással. Néha még rendes labdánk sem volt, ilyenkor rongyból csináltunk labdát. Télen pedig a hóval borított lankás dombok biztosítottak kiváló terepet a szánkózás, sielés számára.

Ez a kedves, erdős, ligetes terület már régen is az iskolások kedvenc kirándulólhelye volt, évente majálisokat is tartottak itt, először a lejárati völgy végétől jobbra, az akácerdőben lévő szép nagy tisztáson, később az *Ördög-árok* (kb. a geodéziai toronynál kezdődő mély völgy) utáni kis domboldalon, közel a Pocsajba vezető közúthoz.

A dombokat elválasztó, illetve az államhatár által átszelt völgyek nevei: *Suta, Balázs, Moczok, Jakab, Hideg*. A Hideg-völgy már egészen Cserekert mellett található, a falu végétől kétszáz méterre. Télen ez volt a gyerekek kedvenc szánkózó helye. Itt mérkőzött meg Tasnádi Imrus gyors vasszánkójával a többiek fából készült szánja.

Az egész Partalja ma is kedvelt kirándulólhely, horgászó terület, különösen azóta, hogy természetvédelmi területté nyilvánították. Ennek ellenére meg kell említeni, hogy ezt a szépségében a Hortobágyot is felülmúló területet a távolabbi települések (pl. Debrecen) lakói nem ismerik, nem fedezték fel a maguk számára, mint ideális kirándulólhelyet.

Ezt a területet egyik oldalról teljesen az Ér-folyó határolja, melyet legszebben Ady Endre *Az Értől az Óceánig* c. versében örökített meg.⁵

Az Ér nagy, álmos, fücsa árok,
Pocsolyás víz, sás, káka lakják.
De Kraszna, Szamos, Tisza, Duna
Oceánig hordják a habját.

S ha rám dől a szittyá magasság,
Ha száz átok fogja a vérem,
Ha gátat túr föl ezer vakond,
Az Oceánt mégis elérem.

Akarom, mert ez bús merészség,
Akarom, mert világ csodája:
Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Oceánba.

A folyó e szakaszán csak egy híd van, amelyen át a Létavértes-Pocsaj közútból balra leágazó, erősen lejtős út vezet a Töviskes felé. A régi híd, amelyet a

⁵ Ady Endre Művei, *Összes Versei I.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1972. 153.

rajta áthaladó tehénszekér hangja után „*dörömbölős híd*”-nak nevezték, fából készült.

A folyón száraz lábbal még egy helyen, az un. *laposnál* lehetett átkelni, de itt csak egy kis fából készült felüljáró volt, amit a határőrök számára építettek ki. A szigorú határőrizet megszűnte után ez a híd megszűnt.

A Partalja egyik kuriózuma még egy alagút – az un. *Leányvár* –, amely a sokat emlegetett első domb tetején található, amelyben és annak környékén a debreceni Déri Múzeum munkatársai végeztek ásatásokat.

Irodalom

Fülöp Imre: A Létavértesi Aranykalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet története (1960-1971)

Molnárné Portörő Judit levele szerzőhöz (2003. 07. 11, Debrecen)

Tokai Gyula: Kiegészítés a Napló május 26-i számában közölt *Cserekeri cseréptörödékek* című riporthoz

Interjúk Varga Jánosné és Justyák Sándor cserekeri lakosokkal (2011-01-23, 2011-03-24, 2011-04-29)